

વિશાળતર મનનાં રાજ્યો અને દેવતાઓ

શ્રમ ભર્યા કામે લાગેલી એ ક્ષુદ્ર મનની શક્તિની સીમાઓનો ત્યાં અંત આવ્યો. પરંતુ ચેતનસત્તા અને સૃષ્ટિ ત્યાં અટકી પડતાં નથી. મર્ત્ય માનસનાં વલયોની પાર જતો વિચાર પોતાનાં પાર્થિવ કરણોથી મહાન છે. અશ્વપતિનો આત્મા વિચારની દૃષ્ટિની પાર વિસ્તર્યો. આત્મા કંઈ સર્જાયેલી વસ્તુ નથી; એ છે સનાતન. વિચાર એના મહિમાનો સર્જનહાર નથી. એનું જ્ઞાન વિચાર દ્વારા આવેલું નથી હોતું. એ પોતે પોતાને જાણે છે, પોતે પોતામાં રહેલો છે. એની પાંખો અનંતને ઓળંગવાનું સાહસ કરી શકે છે. વિચાર જ્યાં વિચાર પારના દર્શનનું અવલંબન લે છે અને અચિત્યમાંથી એક લોકને આકાર આપે છે ત્યાંના એક અલૌકિક પ્રદેશે રાજનાં પગલાંને હવે આમંત્રણ આપ્યું. કલ્પનાતીત કૂટો ઉપર આદર્શ મનના વૈભવો દૃષ્ટિગોચર થયા. જે અલ્પ જેવા આપણે અહીં છીએ તેનું મૂળ ત્યાં આવેલું છે અને આપણે જે કંઈક હજી થવાનું છે તે સર્વ ત્યાં અંદર ભરેલું છે. સ્વપ્નની સરહદો પાર ને પ્રાણનાં ઉચ્ચોચ ઉડુચનો પાર એ વિસ્તરેલું છે. એનું ઓજ કાળમાં વિજયી પગલાં ભરે છે, એનું સામર્થ્ય મનુષ્ય અને પ્રભુ વચ્ચે રહેલી ખાઈ ઉપર પુલ બાંધે છે, એના પ્રકાશો અજ્ઞાનની ને મૃત્યુની સામે મોરચા માંડે છે. સુન્દરતા અને શક્તિ સખીઓ બની હાથ શું હાથ મિલાવી ત્યાં હરેફરે છે. એના આદર્શ આકાશમાં પરમાત્માનાં સત્યો પ્રાણવાન દેવસ્વરૂપ ધારણ કરે છે અને એવો પ્રત્યેક દેવ એક સૃષ્ટિ સર્જવાનો અધિકાર ભોગવે છે.

એ પ્રદેશમાં મનની શંકાઓને અને સ્ખલનોને સ્થાન મળતું નથી. ત્યાં તેો સત્યનું સીધેસીધું અંતરંગ અનુસંધાન થાય છે. દૃષ્ટિ ત્યાં ડગમગતી નથી, વિચાર ત્યાં રજળતો નથી, જગતનાં અશ્રુઓનો અત્યંત આકરો કરવેરો ત્યાં ભરવો પડતો નથી. ત્યાંની પ્રકાશમય સૃષ્ટિઓની મીટ શાશ્વતમાં નિવાસ કરતી ચિતનમયી ભાવનાઓ ઉપર મંડાયેલી રહે છે. આદર્શ ભાવનાઓના સિહાસન પર સુરક્ષિત મહાસુખમાં એ પ્રદેશના ઈશ્વરો વિરાજે છે. એમનાં આ રાજ્યો ઘણાં દૂર છે. ત્યાં આપણા શ્રમો, ઝંખાઓ અને પોકાર પહોંચી શકતા નથી. આપણા અસ્થિર વિચારોને માટે ત્યાં બંધી છે. મર્ત્ય જીવનની મલિનતા ત્યાં પગ માંડી શકતી નથી. પણ છતાંય આપણા ગુમ આત્માઓનો એમની સાથે પાસેની સગાઈનો સંબંધ છે, ને એ કારણે અપ્રાપ્ત દિવ્યતાનો ઉચ્છ્વાસ આપણી અપૂર્ણ પૃથ્વીને મળવા

માટે ત્યાંથી અહીં આવે છે, ત્યાંના પ્રભાવો આપણા પરિશ્રમો ઉપર ઊતરે છે, અને એમને સ્પર્શે આપણા આત્માઓ પરિસ્થિતિની આડ તોડીફોડીને બહાર નીકળે છે. એમને પ્રતાપે ભવિષ્યનું ચમત્કારી મુખ સમીપમાં આવે છે અને એનો દેવ આપણને પ્રત્યક્ષ થાય છે. એમની સહાય આવતાં અશક્ય મનાતાં કાર્યો સાહજિક બની જાય છે અને મહાવીરોની અમરતા આપણો અનુભવ બની જાય છે, મૃત્યુ જેને સ્પર્શી શકતું નથી એવું સાહસ અને બળ મર્ત્ય દેહમાં ને હૃદયમાં જાગી ઊઠે છે.

આ બધું આવે છે ત્યારે તે કોઈ વિજ્ઞાતીય ગોલકમાંથી નથી આવતું. એ જ્યાંથી આવે છે તે આપણી માતૃભૂમિ છે. જડતાના જગતમાં અધિવાસ કરવાને માટે આપણે ત્યાંથી જ સાહસ કરીને અહીંની રાત્રિમાં આવેલા છીએ. આપણે જાતે જ દેશવટો લીધો છે, આપણા સ્વર્ગીય સદનને પાછળ છોડ્યું છે. અત તે કારણે જ આપણા આત્માને આપણા એ અસલ વતનનાં સ્વપ્નાં આવતાં રહે છે, જે પ્રભુત્વ અને પરમસુખ અત્યારે આપણું રહ્યું નથી તેનાં સ્મરણો સ્ફુરે છે. પૃથ્વીલોકના ધુમ્મસમાં, ક્રીચડમાં અને પાષાણમાં આપણા લુપ્ત થયેલા લોકના ભણકારા વાગે છે. આપણો રાજહક આપણે પાછો મેળવવાનો છે, મનીષાનો રાજપોષાક પહેરવાનો છે, આદર્શ વસ્તુઓના દ્રષ્ટા અને સત્તાધારી બનવાનું છે, સત્ય જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી અમૃતના ને આનંદના વારસદાર બનવાનું છે.

અહીં આપણને સ્વપ્નમય લાગતી વસ્તુઓ ખરેખર સાચી છે. એમનું સત્ય આપણાં ઊંડાણોમાં સુષુપ્ત છે. આપણે જ્યાં આરોહ્યા નથી તેવાં આપણાં આત્મ-શિખરો પર એમની સત્તા ચાલતી હોય છે. કોઈ કોઈ વાર ધ્યાનાવસ્થામાં એ આપણી પાસે આવી જાય છે. આપણો વામણો સંકલ્પ અને વ્યવહારલક્ષી ઈન્દ્રિયો એ દિવ્ય આગંતુકોને આવવા નથી દેતાં, પણ એમનો મહિમા અને સૌન્દર્ય અને શક્તિ આદર્શ શિખરો પર આપણી વાટ જોતાં હોય છે, અથવા તો આપણા ગુહાત્મામાં અદૃશ્યપણે સચવાઈ રહેલાં હોય છે. છતાંય કદી કદી આપણા માનસના ગલિયારામાં એમનો પદધ્વનિ સંભળાય છે. આપણો આત્માય એ ઝળહળજોત ભૂમિકાઓમાં આરોહીને જઈ શકે છે.

મનીષી અશ્વપતિ અમરોના અંબરમાં પ્રવેશ્યો, અને એણે પોતાના આદિ ઉત્સનું પાન કર્યું. વિચારની સૃષ્ટિઓમાં એની બાધારહિત બનેલી દૃષ્ટિ વિહરવા લાગી. જ્ઞાન ત્યાં કર્મને દોરતું હતું; જડ દ્રવ્ય ત્યાં વિચારનું જ સઘન સ્વરૂપ હતું; સ્વપ્નપાંખે ઊડતું દિવ્ય વિહંગમ, એવો ત્યાં ભાવ હતો; સત્ય ત્યાં સત્યના સાદને જવાબ આપતું હતું; સંકલ્પ હતો દેવોનો ચેતનવંતો રથ; જીવન હતું ધ્યાનનિમગ્ન શક્તિનો દીપ્તિપ્રવાહ ને નિગૂઢ સૂર્યના સૂર એ પ્રવાહમાં લહેરાતા હતા. સુખ ત્યાં કાનમાં વાતો કરી જતું અને સમસ્તને મધુર મધુર બનાવી દેતું હાસ્ય મુદાના હૃદય-માંથી ફૂટતું. અકાળતાનો આનંદ, જ્ઞાનનો મર્મર ધ્વનિ, અનંતતાનો ઉચ્છ્વાસ ત્યાંનો અનુભવ હતો. શૃંખલામુક્ત સર્વસમર્થ મનોમય પુરુષ ભાવનાના નીલ

કમલમાં ત્યાં ચિતનમગ્ન રહેલો હતો. વાણજન્મ્યાં ઊંચાણોએ લઈ જતી વિચારની સીડીઓ ત્યાં ગોઠવાયેલી દેખાતી હતી. કાળની કિનાર ત્યાં શાશ્વતીના આકાશને સ્પર્શતી 'તી અને આત્માની એકલતા સાથે પ્રકૃતિનું સંભાષણ ત્યાં ચાલતું હતું.

પ્રથમ દેખાયો વ્યવસ્થિત વિચારનો ત્રિગુણ પ્રદેશ. જબરજસ્ત ચડાવનો આરંભ ત્યાં થતો હતો. ઉપર હતાં મનનાં સૂક્ષ્મ આકાશો, શૂન્યની સામે ટેકવાયેલાં. એમાંનું સૌથી ઊંચું હતું શાશ્વતતાનું પડોશી; વિશાળતમમાં વિસ્તરેલું. આમાંના આરંભના પ્રદેશો અમર, ઓજસ્વી અને અલૌકિક હોવા છતાં આપણા માનવ મનની સાથે નિકટનો સગાઈ-સંબંધ રાખનારા હતા. આપણે માટે એ બેહદ ઊંચા નહોતા. ત્રેવડી સીડી ત્રેવડા ભુવનમાં લઈ જાય છે ને એના એક ઢાળે ઊભા રહી મર્ત્ય લોક ઉપર દૃષ્ટિ નાખી શકાય છે.

સીડીના એ સમર્થ સંરક્ષકો છે. સર્વસર્જક શબ્દ માટે તેઓ મધ્યસ્થનું કામ કરે છે ને યાત્રી આત્માની રાહ જોતા પાર જવા માટે જરૂરની હજાર ચાવીઓ લઈને ત્યાં ઉભેલા હોય છે. આરોહતા મનને તેઓ પોતાનું જ્ઞાન આપે છે અને વિચારના પ્રાચુર્યથી જીવનને સંપન્ન બનાવી દે છે. ગૂઢ ઋતધર્મના તેઓ પયગંબરો છે, સ્વર્ગીય સત્યના અધ્વર્યુઓ છે. માનવ મનની ને પ્રભુના મનની વચ્ચે રહી તેઓ દુભાષિયાનું કામ કરે છે. મર્ત્યોને માટે તેઓ અમર્ત્ય અગ્નિ આણે છે. પાસે જઈને જોતાં તેઓ દેવો છે, જીવંત સાન્નિધ્યો છે એવું સ્પષ્ટ થાય છે.

સૌથી નીચેનાં પગથિયાંએ હતી ચિત્રવલ્લરી, વિલક્ષણ અને ઝીણવટ ભરી શોભાએ સભર. સારા જગતનો ભાવાર્થ એનામાં સ્થાન પામ્યો હતો. આનંદનાં પ્રતીકો, પ્રકૃતિનાં બળોને જીવમાન બનાવતાં પશુસ્વરૂપો અને પોતાની અદ્ભુત ભૂમિકાના ભાનથી ભરેલો માનવી પ્રભુની અવિકૃત પ્રતિમામાં પલટાતો દેખાતો હતો. વસ્તુઓ હતી તે સૌન્દર્યના રાજ્યના સિક્કા જેવી. ત્યાંની આ ભૂમિકાઓ વિશાળા પ્રદેશોની સેવાઓ સાધી રહી હતી.

સામે હતા કાળના ભોક્તાઓ, વિશ્વાનંદના વહાલા, ઊછરતી પ્રકૃતિના અને બાલપ્રભુના રમતગમતના સાથી. મનના દબાણથી તેમણે જડદ્રવ્ય અસ્તિત્વમાં આણ્યું હતું. એમના સૂક્ષ્મ વિચારો સ્થૂલ ઘટનાઓને એમની સ્વચ્છંદલીલામાં દોરવાણી આપતા હતા. એ હતા પ્રજ્ઞાના પાટવી પુત્રો. સનાતન બાજીગરના તેઓ સર્વોત્તમ શિલ્પીઓ હતા. વૃદ્ધિ પામતા આત્માઓ માટે એમણે આ જગતને મોટા કિન્ડરગાર્ટનનું રૂપ આપ્યું છે. બ્રહ્મની ભાવનાઓને તેઓ રૂપના ઢાળામાં ઢાળે છે. શાશ્વતમાંથી છલાંગીને બહાર નીકળી આવતી એકેએક શક્તિને તેઓ વિશ્વનૃત્યમાંનું એક પૂતળું બનાવી દે છે. પ્રત્યેક ઘટના ઉપર તેઓ નિયમની મુદ્રા મારે છે, કાર્ય કરી રહેલાં બળોમાંનું કોઈ એકેય જગતનો ઈજારો ન રાખી લે એવું નિયંત્રણ રાખે છે. કાર્ય-કારણની સાંકળ ગૂંથી અકાળને તેઓ કાળની ઘડીઓમાં ગુલામ બનાવી કામ કરાવે છે. જે બંધનરહિત છે તેને જન્મનો જેલી બનાવે છે.

આ સર્વને પરિણામે મનની પકડમાં રહે અને મન જેની ઉપર અમલ ચલાવી શકે એવું એક જગત રચાય છે. હજારો સૂર્યો તરફ નજર નાખી રહેલી પૃથ્વી ઉપર જેનો જન્મ થયો છે તે પ્રકૃતિનો પ્રભુ બને તથા જડ દ્રવ્યના ગહન ગર્ભો ચૈત્યાન્માથી પ્રકાશિત બને, એ હેતુથી એમણે એકસ્વરૂપ બ્રહ્મની કોટાનુકોટી રહસ્યોથી ભરેલી ગતિને તિથિના ચોકઠામાં, પ્રતિમાનમાં અને ક્ષેત્રની મર્યાદામાં બદલ બનાવી છે.

એથી ઉપર મહાન દેવોની શ્રેણી વિરાજે છે. એમની આંખોમાં મુક્તિદાતા પ્રકાશ છે. મનમાં એ રહે છે અને અંતરથી સત્યને જાણે છે. કાળનાં કાર્યોના પડદા પારની તેમ જ દૃશ્યમાન વસ્તુઓની પાર તેઓ વેધક દૃષ્ટિથી જોઈ શકે છે. તેઓ છે શક્યના શિલ્પીઓ ને અશક્યના ઈજનેરો. અનંતતાઓની ગણિતવિદ્યામાં તેઓ પારંગત છે, અજ્ઞેય સત્યોનું તત્ત્વજ્ઞાન એમનો વિષય છે, કોયડામાં રહેલી વસ્તુને તેઓ સૂત્રબદ્ધ બનાવે છે. અકાળ ઓજના તેઓ પરિચરો છે ને એનાં કર્મચક્રોની એમણે તપાસણી કરી છે. એમની અભ્યાસી આંખો આગળ જે અદૃષ્ટ છે તે દૃષ્ટ બને છે. અચિત્ની અસીમ મોટી યોજના એમની સમજમાં આવેલી છે. વિશ્વના સંચાલક નિયમોને તેઓ ઘડી કાઢે છે, કુદરતના છૂપા છંદોલયોનો સમન્વય સાધે છે. સંખ્યાની ને આંકડાની એમણે ચાવી બનાવી છે. અદૃશ્ય સ્વરૂપના મનોભાવોની અરાજકતામાંથી ગણતરી કરીને તેઓ દૈવનિર્માણના નિશ્ચય પર આવે છે. એમના વિચારને ઈશારે સનાતનની શક્તિઓ ઊતરી આવે છે, ગુપ્ત રહેલો દેવતા પ્રકટ થાય છે. પ્રભુના કાર્યની ને મનોભાવની તેઓ આગાહી આપે છે. એમને માટે ચમત્કાર ચમત્કાર રહ્યો નથી. અજ્ઞાતનો ને જ્ઞાતનો તેઓ સંયોગ સાધી આપે છે. જે સ્વરૂપે એક છે તે એમના દ્વારા ત્રિગુણ વ્યવસ્થામાં સ્થપાઈ જાય છે. મહામાતાના તરંગોને અને વિદ્યુદ્દેવેગી ભાવોને એમણે કાંસામાં ઢાળ્યા છે. પરંતુ માની ચિન્મયતા એમાં આણી શકાઈ નથી. જગતના જન્મમરણની તિથિ તેમણે નક્કી કરી છે, અનંતતાનો વ્યાસ આંક્યો છે. ટૂંકામાં કહીએ તો કાળમાં જે સંભવી શક્યું છે તે સર્વ જણાઈ ગયા જેવું બની ગયું છે. આમ એમને અન્ય સર્વનું જ્ઞાન તો થયું છે, પણ જે એકમાત્ર કેવળ સત્ય છે તે તેમના હાથમાં આવ્યું નથી. અતિશય જાણવાથી તેઓ અખિલને ઓળખી શક્યા નથી. પરાત્પર એમને માટે રહસ્યમય જ રહ્યો છે.

ત્રિગુણ સીડીને વિશાળ શિખરે જવાનું સાહસ કરનાર ઝગમગ થતાં સુવર્ણ-શિલાના સોપાનો પર પગ માંડી ઊંચે ચડે છે. ગણ્યાગાંઠ્યા વિચારક્ષેત્રના રાજ-મહારાજઓ ત્યાંના વ્યોમમાં રહી સર્વદર્શી દૃષ્ટિથી બધું અવલોકે છે. એક મહાન શાસકચેતનાનું ત્યાં ચલણ છે, ને મન એક ઉચ્ચતસ્ત્ર શક્તિને જાણ્યેઅજાણ્યે સેવે છે. જે મૂળ નહિ પણ માત્ર વહનમાર્ગ છે ત્યાં એક પ્રજ્ઞાન રહસ્યમય વિશ્વને જાણે છે ને દોરે છે. એક જ્ઞાન, એક સત્યદૃષ્ટિ, એક સ્વયંભૂ શબ્દ કાળના લોકોમાં શાશ્વતનો સ્વર સ્વનાવે છે, રૂપોમાં ઊર્ધ્વનો અર્થ ભરે છે. આપણી દૃષ્ટિ પારની તુંગતાઓ પર સર્વજ્ઞ જ્ઞાન વિરાજમાન છે. અહીંયાં અચિત્માં રહેલી ગુપ્ત શક્તિ અંધ બનાવી

રાખેલા દેવને પ્રકટતા પામવાની ફરજ પાડે છે.

જેને આપણે અહીં દૈવ કહીએ છીએ તે એક મૂળની પૂર્વદૃષ્ટિ છે. વિશ્વની ધૂમરીમાં એણે સ્થિરતા ધારણ કરી છે. પ્રકૃતિનું અજ્ઞાન પણ એમ તો સત્યનું જ શસ્ત્ર છે. એક સચેત શક્તિ આપણામાં કાર્ય કરી રહી છે ને દૈવનિર્માણ એ શક્તિના સંકલ્પનું અસ્વીકૃત બાળક છે.

પરમ સત્યના પ્રેરણથી સર્વે પોતાની અંદર જે છુપાવી રાખેલું છે તેને પરાણે પ્રકટ કરે છે. જે નિત્ય વિદ્યમાન છે તે કાળનાં સંવત્સરોમાં આવિર્ભાવ પામે છે ને જીવદ્રવ્યની અવસ્થામાંથી કોષકારામાં રહેલું દેવસ્વરૂપ ઉત્કાન્ત થઈ અમૃતત્વે આરોહે છે.

પણ બ્રહ્મસ્વરૂપનું સત્ય વર્ણનાતીત છે. આત્માની આંખ જ એને પકડી શકે છે. અહંભાવ અને મન જ્યારે મટી જાય છે ત્યારે પરમાત્મસત્યનો સાદ સંભળાય છે. આપણા વિચારો માટે એ સત્ય પરદેશીય છે. પરંતુ ઉચ્ચતર વિચારના અધિનાયકો ઈશ્વરદત્ત બળનું ભાન હોવાથી સંપૂર્ણ સત્યને પકડી પાડવાની હામ ભીડે છે. મન જેને કદી પહોંચી શકતું નથી તેને તેઓ મનની સમીપ લાવે છે, સત્યનું ઉચ્ચ આસ્થાન જીતી લેવાની આશા સેવે છે, અચિત્યને વિચારમાં ઉતારે છે.

સનાતન શબ્દના બીજાકરો, એનો છંદોલય ને એનું સંગીત એમણે શોધી કાઢ્યાં છે. વસ્તુજાતમાં રહેલો અશરીરી સંકલ્પ એમણે પકડ્યો છે, અપરિમેયનું માપ આંકડાથી કાઢ્યું છે, અકાળને કાળ આગળ જવાબ આપવા હાજર કર્યો છે, અતુલનીય પરમોચ્ચનું મૂલ્યાંકન કર્યું છે. વાણી અને વિચારની દીવાલો ઊભી કરી એમણે એમાં અગૃહીત અનંતતાઓને પૂરી છે, જે કેવળ એકસ્વરૂપ છે તેને ધારણ કરવા માટે ખાલીખમ શૂન્ય સર્જ્યું છે. નિસર્ગને એક વિધિસૂત્રમાં દડબીને ઘાલ્યો છે. આખા વિશ્વપ્રસંગ માટે એમણે એક જ નિયમ બનાવી રાખ્યો છે. બેશુમાર શ્રમ લઈ એમણે જ્ઞાનસમસ્તને એકરૂપતા આપી છે, પરમાત્માનું બીજગણિત બનાવ્યું છે, જીવંત દિવ્યતાને હવાઈ બનાવી દીધી છે. મનનું ડહાપણ આટલાથી અટકી પડ્યું છે. પોતે પરિપૂર્ણ છે એવું એને જણાયું છે. વધુ વિચારવા જેવું ને જાણવા જેવું એને માટે કશું જ બાકી રહ્યું નથી. અધ્યાત્મ શૂન્યાકારમાં એણે પોતાનું સિંહાસન સ્થાપ્યું છે, એમાંના વિરાટ મૌનને અનિર્વચનીયનું નામ આપ્યું છે.

આ હતી વિચારના ધ્યુતિમંત દેવતાઓની રમત. સત્યની દેવીને એમણે મહારાણી બનાવી છે ને એને બંદી રાખીને આરાધી છે. મનીષીની અકાળ જ્યોતિને એમણે કાળમાં આકર્ષી છે, ને મનીષીના આનંદ માટે એને શબ્દની સોનેરી જાળમાં રાખી છે. હૃદયમાં આરાધાતી બંદી દેવી માણસના સ્વભાવને ને સંકલ્પને અનુમોદન આપે છે, એના શબ્દોને ને કર્મોને પ્રેરે છે. માનવની પ્રગતિમાં એ સાથ આપે છે ને એ પ્રગતિને લિપિબદ્ધ બનાવે છે. એ દૈવી શક્તિને સહારે માણસ પ્રણત પ્રકૃતિનો શાસક બનશે. અશાધિતા દેવીએ એનો જીવનના નેતા બનવાનો અને અમલ

ચલાવવાનો અધિકાર પ્રમાણિત કર્યો છે. એ બનેલી છે એના જીવનની દેવતા, એના દેહનો ને દેહીનો એકમાત્ર આનંદ. પોતાની એ પ્રિયતમામાં એ પ્રલીન થઈ જાય છે. એ એનું અહીંનું સ્વર્ગ છે. આમ આ રમણીય રમત ચાલે છે ને સત્ય એને સ્મિતપૂર્વક સમર્થન આપે છે.

સત્યની આ પરમ દેવતા પોતાનાં નિત્યનાં વ્યોમોમાંથી લળીને આવી છે અને એણે પોતાની રહસ્યમયતાઓનાં સૂર્યસમુજ્જ્વલ માધુર્ય સમર્પવાનો સુંદર અભિનય આદર્યો છે. જેના મહિમા માટે સ્વર્ગેય નાનું પડે છે તેણે પૃથ્વી પર પોતાનું ધામ બનાવ્યું છે. માનવ હૃદયમાં એનું નિગૂઢ સાન્નિધ્ય છે. માણસે પોતાની જાતને કંડારી એની પ્રતિમા ઘડી છે. મનના આશ્લેષને અનુરૂપ રૂપ એ દેવીએય લીધું છે. વિચારની નાનકડી કોટડીમાં દેવીએ નિજ મહિમાને દડબીને ભર્યો છે, એકાકી મનીષીના અવબોધનો બંધ ઓરડો વાસ માટે સ્વીકાર્યો છે, માણસના પ્રમાણને અનુરૂપ પ્રમાણ રાખવા માટે પોતાની ઊંચાઈને નીચી બનાવી છે.

આ પ્રમાણે મર્ત્ય માનવોમાંનો પ્રત્યેક પોતાને ધન્ય માને છે, પોતાને સત્યનો સમ્રાટ સમજે છે. કાળના ક્ષેત્રમાં સત્યના મહિમાનો એકાદ અંશ મેળવી પોતાને પૂર્ણ પ્રકાશ અને સકલ સૌન્દર્ય મળી ગયાં હોય એવો ભાવ રાખે છે. પરંતુ વિચાર કે શબ્દ, બેમાંથી એકેય સનાતન સત્યને પકડી શકતો નથી. સત્યના સૂર્યના એક એકાકી કિરણમાં આખું જગત જીવે છે. વિચારના દીવડાથી અજવાળાયેલા બંધ ને સાંકડા ઘરમાં સત્યની દેવીને ઘાલીને મર્ત્ય મન મિથ્યાભિમાનથી માને છે કે ‘મેં એને મારી બનાવી દીધી છે.’ પણ એને બાંધવા જતાં આપણે આપણી જાતને જ બાંધી દઈએ છીએ. એનું એક અત્યલ્પ સ્વરૂપ જ આપણી પાસે છે તે આપણે મોહવશ બનેલા હોવાથી સમજતા નથી. એ પવિત્ર દેવીની પ્રેરક અસીમતાનું ભાન આપણામાં જાગતું નથી, એની અમર મુકિતનો મહિમા આપણે ભાગે આવતો નથી.

દ્રષ્ટાઓની ને ઋષિઓની બાબતમાં પણ આવું જ બને છે, કેમ કે માનવીયતા દિવ્યતાને પરિસીમિત બનાવી દે છે. આપણે વિચારમાંથી કૂદીને દૃષ્ટિએ પહોંચવાનું છે, સીમામાં સમાઈ ન શકે એવી હવામાં શ્વાસોચ્છ્વાસ લેવાના છે, પરમ સત્યની સર્વોપરિતા સ્વીકારવાની છે, શુદ્ધ સત્યને સમર્પાઈ જવાની હામ ભીડવાની છે. ત્યાર પછી જ નિઃસ્પંદ બનેલા માનસમાં અવ્યક્તનું પ્રતિબિંબ પડવાનું, આપણા હૃદયમાં અકાળની આત્મા ઊતરી આવવાની, આપણે સનાતનની સત્તામાં આનંદ-લીન બની જવાના.

સત્ય પોતાનાં વ્યક્ત સ્વરૂપોથી ક્યાંય વિશાળ છે, ક્યાંય મહાન છે. મનુષ્યોએ એની અગણિત મૂર્તિઓ કલ્પી છે ને પ્રત્યેક પોતાની પ્રિય પ્રતિમાને પૂજે છે; પરંતુ સત્ય પોતે પોતાના પરાત્પર સ્વરૂપમાં છે અવિકારી અને અનંત.